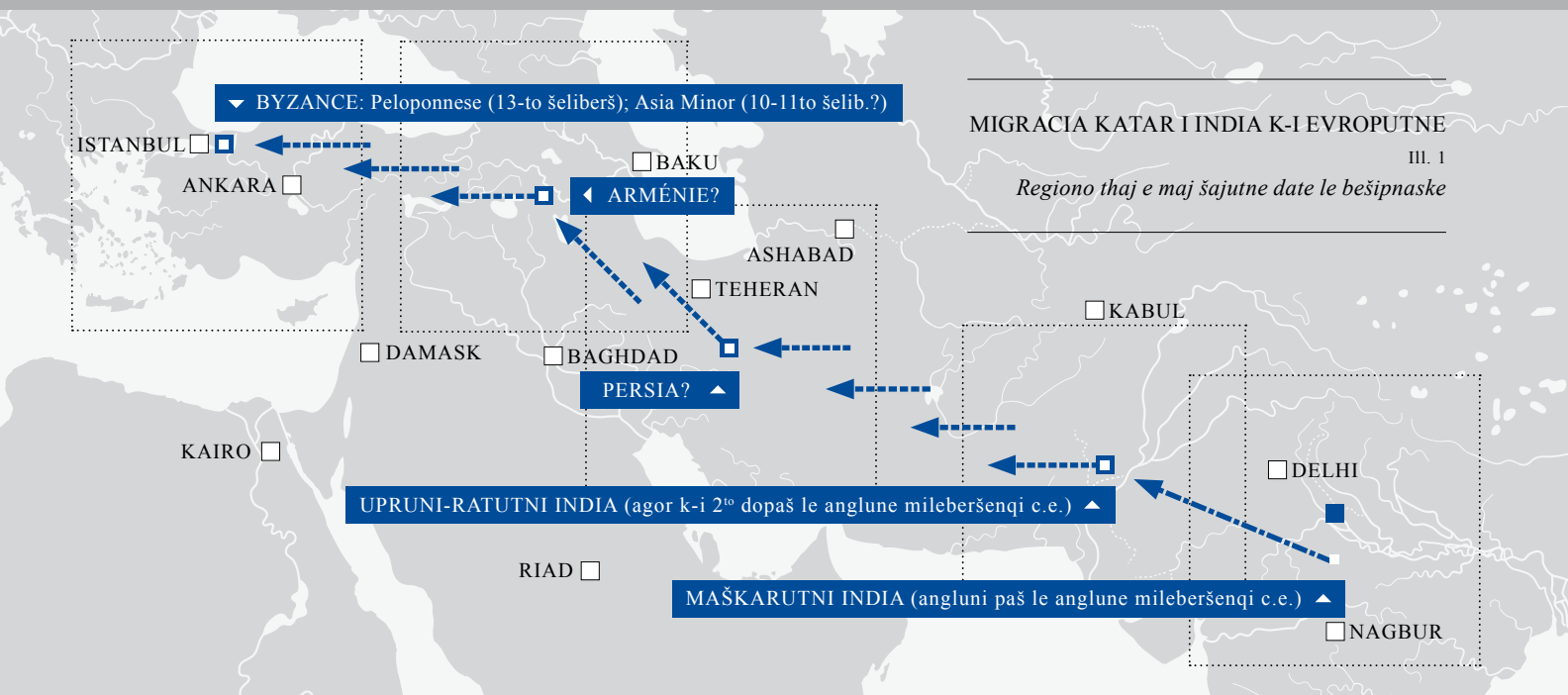


Katar i India karing i Evropa

Kompilacia katar e editorja

India | O drom karing o ratutnipe/vest | O drom karing o bizanciumo - o leksiko sar mapa | Dom, luri, roma: dujto-phrala, ama na sajekhe dajake | E roma ando Bizantinikano Imperiumo | E athingani | Roma and-o Peloponese

► Pala' sar sikaven e arakhimata le lingvistikake, le kulturalo antropologiake, le istoriake thaj, and-e palutne berša, le populaciaki genetikake, i indikani origina le romengi isi jekh fakto. Ama sar lenge čirlatune-dada avile andar i India and-i Evropa thaj kana kerda pes kadaja migracia, lake rezonura thaj kon sas čačipnasa kadala manuša, kadale pučimatende inke roden pen anglediipnata. Kašte ovel amen jekh čačutni evidenca, i anglal-evroputni istoria le romengi isi jekh problema rekonstrukciaki.



ANGLOALAV

I indikani origina le romengi nanaj sar te ovel kontestime. Kerindoj analiza k-i romani, i čhib le romengi, thaj kerindoj komparacia avere čhibjenca, šaj dikhel pes ke e roma teljarde andar i Maškarutni India karing e Divesutne/Est riga andar i Upruni India, thaj šaj bešle odothe varesavo vakti. Pala' kodo, von probabil gele perdal i Persia thaj Armenia and-o Bizantinikano Imperiumo, and-i Asia Minor thaj maj palal and-i Grecia. E lingvistikane arakhimata si tradine

palal jekh dosta homogeno grupo savo areslo and-o Bizantinikano Imperiumo, anda kodo kaj sare akanutne grupuren le romenge isi len jekh khetani lingvistikani baza čhibaki, ande savi arakhas riga leksikonoske thaj gramatikake lile andar i Grecia.

Sa kadja, liindoj and-o dikhipen e maj recento, preliminaro arakhimata le genetikake le populaciaki, e romenge čirlatune sas indianura. Kadala sas supozime rig jekhe relativ tikne homogeno gruposko, pala' sar sikaven e analize le ratesqe grupenge. Ulavimata ande

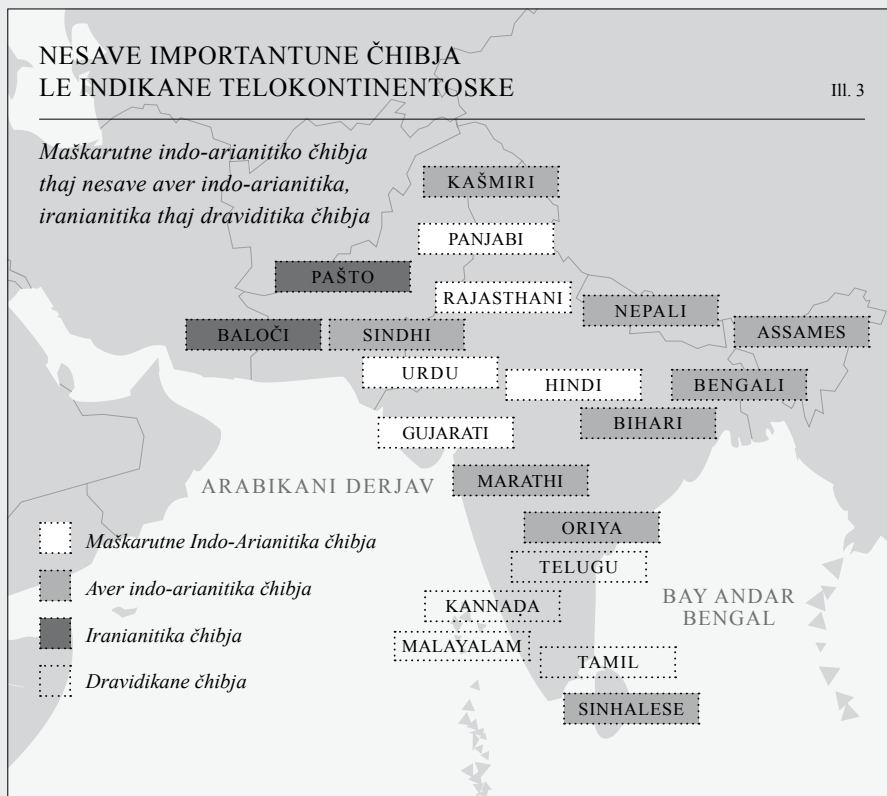
kadava grupo šaj kerde pes and-o vaxt lenge avilipnasqo thaj lenqe purane andrediiipnasko and-i Evropa.

Sar vi i linvistika thaj i genetika, i kulturalo antropologia sikavel kaj e roma avile andar i India. Voj lel and-o dikhipen, maškar aver butja, e socio-kulturalo institucie, sar si e tradicionalo forme juridikciake, vaj nesave regule and-e grupura, sar si e zorphenimata le šužipnaske. Solduj, o grupo andru-ne juridikciako thaj e zorphenimata le šužipnaske, šaj te oven arakhle, sar vi nesave religikane konceptura varesave



III. 2

Katar jekh 16to šeliberšesqo Persikano manuskripto: Šangul e Indiako le Bahram Guresa (katar Fraser 1992, p. 34)



romane grupenge, vi and-o Indikano telokontinento. Ama, direkto socio-kulturalo phandlipnata maškar e roma thaj e indikane grupe inke na sas arakhle sastes.

Le istorian si lan and-e p'e vasta xainga/surse save na vakeren andar

e roma, ama andar grupe save liparen amenqe le romen pe maj but aspektura, thaj save sas ekivalento romenca and-o puranipe. Nijekh andar kadala supozicije našti te ovel pruvisarde; panda kasave dokumentura andar i Persia thaj andar o

arabikano regiono putren amenqe drom te keras amenqe jekh dikhipe e phirutne/nomadikane populaciako ande kodola regionura katar probabil ke nakhle e roma and-o drom lenqe migraciako andar i India karing i Evropa.

INDIA

E lingvistikane metode keren posibilo te arakhas i thanutni thaj vaxtikani/temporalo origina le indo-arianitiko čhibjengi. E partikularo paruvipnata and-o ašunipnasko sistemo jekhe čhibjako kerel posibilo te cirden pes konluzie sar si i dumultani origina. Ama e romane čhibjake našti kerel pes lokhes klasifikacia. Lan si la' but karakteristike le kadja-phende maškarutne indo-arianitiko čhibjenge, sar si hindi-urdu, pandžabi, gudžarati vaj i radžsthani grupa, ama sa kadja si la' khetane karakteristike le uprune/nordutne indo-arianitiko čhibjenge, sar si i kašmiri. Pe kadala, thaj vi pe aver konsideracie, dia pes po agor (cirdia pes konkluzia) so e čirlatune/purane daden le romenge aven andar i Maškarutni India. Aba anglal i Khetane

Eratar, von gele karing i Uruni-ratutni India, kaj bešle jekh bari perioda vaxtesqi/timosqi, ži kaj te inkljon andar kadava than thaj te žan karing o ratunipe/vest. Kadaja teoria, kerdi prinžardi and-o berš 1927 katar o britanikano specialisto ande-orientalo rodimata/studie Ralph Turner, si generalo akceptime avdives. [III. 1,3]

O DROM KARING O RATUTNIPE/VEST

I čačutni vrama kana e roma telarde andar i India si biprinžardo. E čhibikane datura našti den precizo informacije, thaj nanaj akanutne dokumentura save dikhen i migracia le romengi perdal o Maškarutno Oriento. Isi numaj durutne lekhavne/xramosarne save keren referencie eventurende andar kadala vaxta, sadajakeh palal

maj but šeliberša. Ande pesko "Shahnameh" (O lil e thagarengo), lekhlo and-o 1011, o persikano poeto Firdousi phenel jekh legenda pala' savi o indikano thagar Šangul dia pirre persikane amales, Baxram o V-to (420-438), 10 000 kadja-phende "luri", sar diipen/gifto, kašte bašaven lesqere manušenge. O Bahram dia le lurjen giva te thon and-i phuv; von xale e giva thaj mangle aver. Anda kado, o šaho bičhalda le lurjen and-i lumja, palal lenge živutire. Aver kasave legende si phende avere istoriografurendar. [III.2].

Isi akanutni evidenca kaj, and-i vrama kana sas thagar o Baxram o V-to, but grupura phirutnenge/nomadurenge avile andar i Upruni India and-i Persikani aria. Varesave rodjarne phenen ke e "luri" (anavjarde "zott" vaj "džatt" ande arabikane dokumentura) si roma thaj ke von telarde andar i India and-o 5-to šeliberš.

ROMANI – JEKH MODERNO INDO-ARIANITIKO ČHIB

Le originalo indo-arianitiko laven and-i romani čhib si len bari morfo-sintaktiko potencia/zor, kadaja sikavel ke šaj kerel pes, jekhe numerosa specifiko sufiksurogo, andar jekh lav maj but alava:

<i>bar-o</i>	<i>buxlo, baro; zoralo; sok/elder</i>
<i>bar-ipen</i>	<i>baripen, distinkcia, orgolio</i>
<i>bar-ikanipen</i>	<i>barikanipe</i>
<i>bar-ikanarel pes</i>	<i>buxljarel</i>
<i>bar-arel</i>	<i>urävel pes</i>
<i>bar-arel avri</i>	<i>barjarel xurden</i>
<i>bar-arel pes</i>	<i>ušarel pes / laudisarel pes</i>
<i>bar-avel (barol)</i>	<i>barjol</i>
<i>bar-eder</i>	<i>oficeri (literalo o "bareder")</i>

Similar kadale karakterstikenca, jekh baro kotor le romane gramatikako isi indo-arianitiko; avdives, i romani čhib isi dikhli sar jekh moderno indo-arianitiko čhib.

III. 4

PALA' E ROMENGI ORIGINA – MODERNO LEGENDE/PARAMISJA

Jekh sigutno rodipen po internet sikavel kadala kola: "sinti, roma thaj grupura phandle/njamurja" originalo aven andar i "indikani aria" thaj sas "čordine" le araburendar and-o 9-to thaj 10-to šeliberša, thaj, and-o 11-to šeliberš, line sar "prizonierja" "e muslimanjendar" ande lengere kampanije ("500.000 gypsyura") vaj imigrisarde – "ande tikneder grupurende" – and-e 14/15-to šeliberša "via Upruni (Nordutni) Afrika thaj Balkani and-i Evropa" kaj "sas line sar roburja" 200 berša anglal kadaja vrama etc.

Maj but de sar and-e "fakte" von phenen ke keren deskripcia, i mol/valorja le teoriogi vaj prezumciengi pe origina le romengi butivar xoxaven and-e motivura katar von teljaren. Ama, phenda pes ke e roma nanaj len miturja vaj legende pe lengi purani origina. I tradicia sas, thaj inke si but prezervime mujales/oral, thaj but roma dikhnen o pučipen lenge originako, kana na khanči, atoska jekh politikano and-e termenura le verver procesurenge emancipaciakere save astarde numaj na but vrama palpale.

III. 5

Kadja, vi o nanaipen le arabikane laven-go andar i romani čhib isi eksplikime: and-o 7-to šeliberš, i Persia peli telal o Arabikano thagaripe, thaj and-i romani čhib isi persikane alava, na vi arabikane. Sar jekh rezulto, dia pes po agor (thavdel i konkluzia) ke e roma teljarde andar i Persia anglal o arabikano vidžavipen. I legenda le lurengi, ake, dašti kerel referencia k-e roma, and-o 5-to šeliberš aba teljardes and-i Persia, thaj andar i India vi maj anglal, ande lengo phiripen karing e ratutne/vest riga.

Ama kadala konkluzije na musaj sikavdjon vi patjande. Anglunes, isi maj but versie le legendaki le lurjengi, save si diferime and-e decisivo puntura, thaj save sas kerde prinžarde numaj pala' 500 berša katar kadava supozime evento. O čačipen kadale sursengo šaj te ovel krisardo dikhndoj pes e avdivesutne "legende" pala' e romengi origina. Kana varekon rodel kadala legende vaš istorikane fakte, aver de sar o fakto ke but vrama palpale jekh norodo biprinžardo atunči avilo and-i Evropa, kadaja si khančeste. [III. 5]

Sa kadja, jekh dujto argumento, o nanaipen le arabikane lavengo and-i romani čhib nanaj konkluzivo. E arabura

sas numaj jekh tikni regulengi kasta; i čhib vakerdi and-o them, special maškar kodola na but sikljarde thaj o maj cera influento rig le populaciaki, ačhili i persikani vi telal o arabikano raipen. Atoska e roma šaj zivisarde and-i Persia vi telal o arabikano raipen bi te len arabikane lava. [III. 6]

Ama nanaj nijekh bipatjaimos kaj and-e 3-to k-o 5-to šeliberša mobilo grupura verver profesienca avile andar i India karing o Ratutnipe. E roma šaj sas maškar lende, šaj na sas. Sar jekh rezulto, e maj but rodjarne/sčientistura avdives patjan ke sas jekh maj bari perioda vaxteski – maškar o 3-to thaj o 10-to šeliberša – kaj e roma mekle i India, na numaj maškar o 8-to thaj o 10-to šeliberša.

O DROM KARING O BIZANCIUMO - O LEKSIKO SAR MAPA

O romano leksiko (o vokabularo e romane čhibako) si kerdo andar jekh maj purano anglune-Evropako leksiko thaj jekh maj nevo Evropako leksiko kerdo katar e lingvisturja. Ande o angluno-

Evropako leksiko arakhen pes indo-aryan, persikane, armenikane thaj grekikane alava ande romani čhib. Kadava si upretele prinžardo katar savore vakjarne e romane čhibake. E Evropako leksiko sas kerdo kana e individualo grupurja avile ande Evropa thaj areslo so si avdives thaj kadalake barjardilo verver ande saki grupa e romane vakjarnengi. Sar kontrasto, o bijando leksiko, ande jekh rig sikavel e anglune-Evropaki historia e romengi: andar i India karing e Persia thaj Armenia ži ande Bizantino Asia Minor thaj palutnes ando Grekikano Bizanciumo. Fala mišto te kerel pes o drom le romengo ande Evropa ande sa jekh modo [III.1, 9].

E saentisturja butivar – eksplikacijasa vaj bieksplikacijako – phanden o numero le užle alavengo ko bešipen le romengo ande verver regionurja. Butivar, o baro numero le grekikane alavengo si dikhlo sar jekh lungo bešipen le romengo ande Bizantino sfera vaj influjencija thaj o tikno numero le armenikane alavengo gellel ko godisaripen ke e roma samo nakhle andar i Armenia ande lengo drom karing e Evropa. E fakturja, sa kadja, šaj te oven interpretisarde verver.



O lingvisto Yaron Matras anel argumento vaš o phandlipen maškar e roma thaj e kaste le trampikane/komerčialo nomadurenge and-i India, e "dom":

"I ipoteza e dom-enca putrel amenge drom te das e socio-ethnikane profilura ulavde grupurendar sar řom, lom, dom, luti, vaj kurbati le dom-enca andar i India e řirlatune tradicienge, maj but desar te dikhas len sar jekh koincidentalno similariteta vaj sar karakteristike dobisarde kasave grupurendar separime ande verver thana thaj verver vaxta. řaj, sa kadja, te ovel importante vaš e etnonimura save aven andar e anava le kastenge, varesave andar lende ulavde (řom, dom, lom), thaj vaš e ulavde termenja vaš a avrutne, thaj voj dařti, maj but, te akomodil e migracie karing e ratutne riga save te mekel e individualo grupuren te arakhen oportunitetura butjakere ande specialo profesije.[...]"

So kerel atraktivo i ipoteza le domengi isi o fakto ke voj dařti eksplikisarel similariteta and-e socialo organizimos thaj etnikani identiteta, andr-odova so putrel drom le lingvistiko diversitetake: e kastengi origina na mangel pes te ovel thodi opral i geografiko vaj lingvistiko origina, perdal o sado fakto ke sa kasave grupura aven andar i India thaj vakeren indo-arianitiko řhibja. Kadja, e řirlatune le romenge, domenge, lomenge thaj averenge řaj sas len jekh geografiko dispersia thaj lingvistikanes diverso populacia, ulavindoj jekh socio-etnikani identiteta"

III. 7 (katar Matras 2002, p.16)

O fakte kaj e romani řhib lilja maj but lava andar i Persikani des ar andar i Armenitiko řhib na sikavel musaj ke e roma řivisarde maj but and-i Persia desar and-i Armenia. De fakto, e lingvistura phenen ke maj but de sar o digipen/lungimos le beřipnasko, e modalitetura kontaktoske mařkaral e verver grupura populacijenge si kodola kaj karen e řhibikane relacije. Dařti t'ovel posibilo vi kaj e na indo-arianitiko leksikono savo lia i romani řhib te sikavel e verver influence save kerde pes p-i romani řhib ande korkoro jekh regiono, tha' nanaj jekh reprezentacia lenge migraciaki. Recent, o lingvisto Yaron Matras tradia e jakha karing i Te lutni Anatolia: and-i Antiohikani aria e roma řaj avile and-o kontakto vakernenca sare řhibjengere, save kerde influencia pe romani řhib and-i Asia.

**DOM, LURI, ROMA:
DUJTO-PHRALA,
AMA NA SAJEKHE DAJAKE**

Jekh sasto kotor populaciengo zurale kontaktosa le Indiaa řivisarde – thaj inke řiven – and-o Mařkarutno Oriento – i akanutne Orientalo Turkia, o Irak, o Iran, o Afghanistan. Von řan, sar nesave andar e avdivesutne thaj, řaj, vi sar e maj anglutne roma, karing phirutne/itineranto profesije thaj butja, special o butikeripen le sastiresko thaj o enterteinmento. Von si dine avri e majoritaro populaciatar thaj lengo kontakto kadalasa si limitime numaj k-e ekonomikane relacie. Varesave andar kadala grupura (inkę) vakeren indo-arianitiko řhibja: dom, karači vaj kurbati andar o Mařkarutno Oriento (Si-

rija, Palestina, Jordania, and-o puranipe vi o Irak, Iran, Azerbajdřan) vakeren domari, e pariya and-o Tadžikistan vakeren jekh varesavi radřsthani, e inku thaj e dřat and-o Afghanistan vakeren jekh mařkarutni indo-arianitiko řhib, sar vi e doma andar i xar Hunza (Hunza-valley) and-o Upruno Pakistano.

Aver grupura populaciengere, katar o Kaukazo k-o Sudano, řanen garavde/sekreto řhibja savenge leksikonos si les sasti vaj numaj jekh kotor indo-arianitiko origina. Mařkar lende, e karači thaj luti and-o Iran, e nawar and-o Egipeto, e bahlawan and-o Sudan thaj e bořa vaj lom and-i Armenia., savengi řhib si anavjardi lomavren.

Sa kadja, and-i India si grupura nomadurenge ande but regionura, save si specializime pe varesave butjende,

I LEGACIA LE BEŠIPNASKI LE ROMENGO AND-O BIZANTIUM AND-E ROMENGI ČHIB, I ROMANI

O bešipen le romengo and-o Bizantium sas reflektime and-e romengi čhib. Sare dialitjen vakerde le ververe grupurendar romenge and-o sundal si len jekh baro numero lavengo lile andar i Grecia.

MISALA ALAVENGE GREKIKANE ORIGINAKE:

<i>amoni, amoji, lamoni, amuni</i>	<i>petalo</i>
<i>drom, drumo</i>	<i>drom</i>
<i>foros, foro</i>	<i>diz</i>
<i>karfın, krafın, karfi, krafni</i>	<i>najorri/ungia</i>
<i>angalin, angali, jangali, gani</i>	<i>angalipen</i>
<i>cipa, cipo, cepa</i>	<i>morthi</i>
<i>xolin, xoli, xoj, holi</i>	<i>xoli, pasiunja</i>
<i>kurko, kurke</i>	<i>kurke</i>
<i>sviri, sivri, svirind, sfiri</i>	<i>sivri/sviri</i>
<i>skamin, skami, štamin</i>	<i>skamin</i>

And-o Bizantikano Imperiumo, e roma avile and-o kontakto vi avere etnikane grupurenca. Lava andar aver čhibja – specialo armenitiko – resle and-i romani čhib p-i bizantikani phuv. I armenitiko minoriteta sas dosta bari and-o Bizantium. E specialistura phenen, misaljake, sar o lav alanikano lav “verdan” (vurdon reslo and-i romani čhib). Alania (avdivesutni Osetia) sas jekh tiknorro thagaripen and-o Upruno Kaukazo. E roma probabil na gele nijekhvar odothe and-i vrama lenge bešipnaski ans-o Maškarutno Oriento. E alanurja, sar membrura avere etnikane grupenge, sas angazime and-i bizantikani arnija thaj lengo lav “verdan” daštilas lokhes te resel romano lav vaj direkto vaj perdal aver čhib andar e čhibja vakerde and-o Bizantium.

III. 8

STRATURA LE ANGLAL-EVROPUTNE LEKSIKONOSKE LE ROMANE ČHIBJAKO

INDO-ARIANITIKO

<i>jekh, duj, trin</i>	<i>jekh, du, trin</i>
<i>daj, dej</i>	<i>dej</i>
<i>bokh, bok</i>	<i>bokh</i>
<i>thud, thut, thund</i>	<i>thud</i>
<i>vast, vas, va</i>	<i>vast</i>

IRANIANITIKO

<i>ambrol, brol</i>	<i>ambrol</i>
<i>baxt, bax, bast</i>	<i>baxt</i>
<i>phurt</i>	<i>phurt</i>
<i>angušto, anguš</i>	<i>naj</i>

ARMENITIKO

<i>dudum</i>	<i>dudum</i>
<i>čekat, čikat</i>	<i>muj</i>
<i>grast, gra, graj</i>	<i>grast</i>

GREKITIKO

<i>efta, oxto, enja</i>	<i>jefta, oxto, enja</i>
<i>papın, papni</i>	<i>papin</i>
<i>ora</i>	<i>čas</i>
<i>zumi, zumin</i>	<i>zumi</i>

Lava andar e angle-evroputno leksikono khetane sa le romane vakerimatenge.

III. 9

sar si e sastiripen (e petalarja), khuvipen čarorrenge andar čuknjende, talentime bašavne thaj khelutne. Andr-o sistemo le kastengo, kadala phirutne si anavjarde “dom”. Kadava anav isi phandlo e autonimosa “dom” and-o Maškarutno Oriento, “doma” and-o Pakistan, “lom” and-i Armenia – thaj roma (“řom”, “rom”) and-i Evropa. But andar kadala nomadura, save train numaj pe ekonomikane rezonura, andre thaj avri e Indiatar si len sa kasave anava vaš e manuša save na-i andar lengo grupo: e roma phenen “gadžo” (“na-rom”), e domari “kažža”, e lomavren “kača”; and-i India e dom “kājwā”, e kanjari “kājārō”, e sasi “kajjā”, e nati “kājā”. Kadale alaves isi les – misalage and-i romani čhib – vi o xatjaripen “thanjardo” vaj “gavutno”/“farmero”, buti kaj sikavel ke von iden-

tifisaren pen dumultane vramatar sar nathanjarde grupura.

E bare similaritetura kadale ververe indikane vaj purane-indikane grupurenge populaciengere p-e socialo thaj čhibikano nivelura kerde nesave rodjarnen te phene ke dikhen jekh khetani xaing/sursa vaš savorre vaj vaš e sa maj but andar kadala grupura. Ama, sa kadale similariteta, neve rodimata sikaven verver/diferime čhibja-sursa, thaj athar vi verver periode migraciake vaš e rom, dom thaj lom. Orsavo ovela o čačutno argumento, isi jekh fakto ke kadala si grupura populaciengere and-o Maškarutno Oriento savenge socialo thaj etnikane darina/roots isi probabil ande jekh specifično kasta: “dom”. Jekh kasta na-i definime ni ande jekh lingvistikano, ni ande jekh etnikano senso; vi kana ande kadaja kasta

e roma vaj aver etnikane grupura sikavde opreder sas khetanes varekana and-o vaxt (buti savi isi dosta posibilo), kadaja našti sikavel čačipnasa jekh khetani genetikaki vaj čhibutni-genetikani origina. [III. 7]

E ROMA ANDO BIZANTINIKANO IMPERIUMO

Avrjal e indikane alava, e maj bari rig andar o leksikono, savo si sajekh andar savore romane dialekturja, avel andar e grekikani čhib. Maj but de sar kado: i romani čhib adoptisardjas neve thaj but karakteristikane riga peske gramatikake andar i grekikani čhib [III. 8, 9]

Pakjal pes ke e roma bešle maj but thaj formative vrjama ando Bizantinikano Imperiumo. Ando 10-to šeliberš o

TAKSAKO KIDIPEN

Eavindikorespondecta isi but importante and-i istoria le romengi and-o Bizantium anda' duj rezonura. Anglunes, isi i angluni šuži proba le isipnaski/prezencaki le romengi and-o Bizantikano Imperiumo, anda kodo kaj solduj tekstura labjaren o grekitiko anav kadale kontemporano etnikane gruposko. Dujto, isi o maj purano liparipen le taksaciako le "egiptanurengi thaj athinganjengi", savi anda lende resli aba jekh generalo prakrika; kadja, e roma aba sas thode andre and-i bizantikani societeta anda koadoja vrama, o durutno 13to šeliberš.

Jekh lil katar o patriarxo Gregorio o II Ciprus le Konstantinopolosko (1283-1289) karing o Megas Logothetes Theodor Muzalon, dikhindoj leski mediacia ande jekh mangipen kerdo katar o particularo Monembasan:

"(...) Jekh siguro Monembasan, savo si gata te kidel e takse katar e kadja-phende egyptani thaj athingani, zurales mangla man, phenindoj: 'Tho jekh vorba anda' mande, raja, thaj puč, thaj

sigo bolde o thagarikano ilo mandar savo sjom sastes peravdo, thaj puter les te del man i pakiv le jartisaripaski thaj durjar m'i dukh, kašte na maj ovav palem and-o bilačhipen kana aba teljardjom pra but perdal e limite le justicieake (...)"

O patriarxo mangla le Mega Logothetes te del kan kodoles savo mangla thaj te ažutil les. O Mega Logothetes dia anglal e patriarxos (o lil 118, dino avri and-o Eustratiades):

"(...) Dikhindoj kodo mangipen karing leski bari mila o thagar dikhindoj o taksengo-kolektori savo sas dukhavdo injusticiatar: kana jekh injusticia si tradini karing jekh taksengo-kolektori thaj leske si leske čordino kodova so kidinjasas, kodova savo inkerel sa maj but andar so o kolektori kidinjasas na sadajekh kerel jek injusticia, thaj si mai mišto kana varekon varekana kerel doš desar te kerel jekh injusticia (...)"

III. 10

O spiritualo-phirutno (peregrino) Arnold von Harf phenda and-o 1497:

"Diam avri. but čorore, kale, nange manuša train othe. Lenge thana sas tikne kherora sas učarde trestiasa(kaštorenc); sare kam jekh šel familie živem ande lende. Von si anavjarde ciganja ["sujginer", prinžarde and-amare thema sar paginura katar o Egipeto ["bipaťjalne"] phirindoj andar amare phuvja. Von keren but butja, sar, te phenas, keripen tiraxengo, thon barr, sararija. Sas čudato te dikhav jekh petalo phuvjate. Jekh sastrjari bešelasa pase leste orta sar o sivjari [kodova savo sive] bešelasa k-i buti and-amaro them. Paše leste, sa phuvjate, bešelasa leski romni, thaj voj katelas

sar kana sas jeg maškar lende. Duj zije/žuta morthjakere tele thode dopaš and-i phuv phurdenas and-i jag pašal lende. Kana thaj kana, i žuvli vazdelas jek zija morthiaki telal, thaj miškilas lan. Kadja, jekh phurdipen aerosko žalas opral i phuv karing i jag thaj o sastrjari dašti kerelas buti.

Kadala manuša avile andar jekh than anavjardo "Gyppe", dur k-o štarvardeš mile katar Methoni. E xoraxane uštavde les šovardeš berša palpale, ama but pakivale manuša thaj lordura na kamle te bešen telal lende thaj našle and-amaro them, k-i

Bizantinikano Imperiumo buxlilo katar i Armenia thaj o Kaukasus karing o Esto opral i Asia Minor karing i Grecia ande Vesto. Ama ži and 13-to šeliberš, kana ame pakjas ande prezencas e romengi ando Peloponese ke jekh baro grado šajmasko, sa kadja na-i amen klaro dokumenturja andar o Bizanciumo. I angluni dovada e romengi ando Bizanciumo si andar o berš 1280 thaj arakhel pes ande jekh lil kaj komentisarel o kidipen le taksengo katar e "Egipťjanurja" [III. 10]

E ATHINGANI

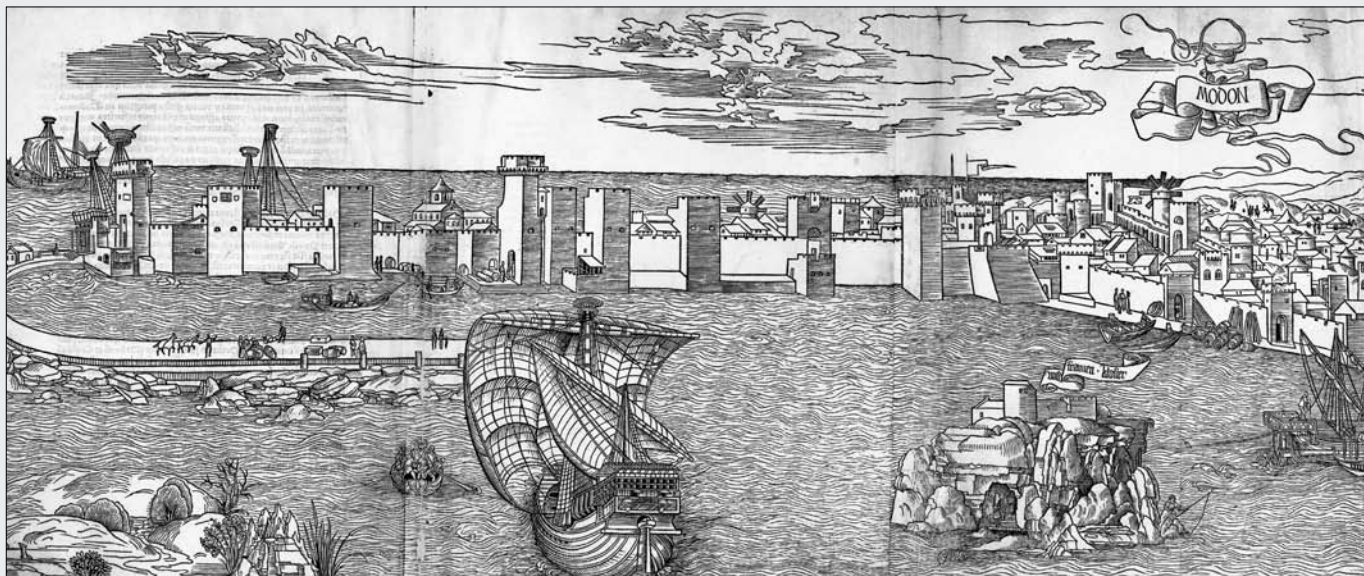
Jekh sasto kotor populatiengo zurale kontaktosa le Indiaa živisarde – thaj inke živem – and-o Maškarutno Oriento – i akanutne Orientalo Turkia, o Irak, o Iran, o Afghanistan. Von žan, sar nesave

andar e avdivesutne thaj, šaj, vi sar e maj anglutne roma, karing phirutne/itineranto profesije thaj butja, special o butikeripen le sastiresko thaj o enterainmento. Von si dine avri e majoritaro populaciatar thaj lengo kontakto kadalasa si limitime numaj k-e ekonomikane relacie. Varesave andar kadala grupura (inkē) vakeren indo-arianitiko čhibja: dom, karači vaj kurbati andar o Maškarutno Oriento (Sirija, Palestina, Jordania, and-o puranipe vi o Irak, Iran, Azerbajdžan) vakeren domari, e pariya and-o Tadžikistan vakeren jekh varesavi radžsthani, e inku thaj e džat and-o Afghanistan vakeren jekh maškarutni indo-arianitiko čhib, sar vi e doma andar i xar Hunza (Hunza-valley) and-o Upruno Pakistano.

Aver grupura populaciengere, katar o Kaukazo k-o Sudano, žanen garavde/sekreto čhibja savenge leksikonos si

les sastei vaj numaj jekh kotor indo-arianitiko origina. Maškar lende, e karači thaj luti and-o Iran, e nawar and-o Egipeto, e bahlawan and-o Sudan thaj e boša vaj lom and-i Armenia., savengi čhib si anavjardi lomavren.

Sa kadja, and-i India si grupura nomadurenge ande but regionura, save si specializime pe varesave butjende, sar si e sastiripen (e petalarja), khuvipen čarorrenge andar čuknjende, talentime bašavne thaj khelutne. Andro sistema le kastengo, kadala phirutne si anavjarde "dom". Kadava anav isi phandlo e autonomosa "dom" and-o Maškarutno Oriento, "doma" and-o Pakistan, "lom" and-i Armenia – thaj roma ("řom", "rom") and-i Evropa. But andar kadala nomadura, save train numaj pe ekonomikane rezonura, andre thaj avri e Indiatar si len sa kasave anava vaš e



III. 11

O rangjarno/piktori Erhard Reuwich andar Utrecht phirdas le Bernhard von Breydenbachesa and-e lesko spiritualo-phiripen (pilgrimažo) and-i Palestina, and-o 1883-4. Vov čitrisarda nesave diza, maškar lende vi o Methoni, thaj sas les gravure and-o kašt peske čitrimatendar dine avri angluni var and-o 1486.

(1486, Modoni, katar Erhard Reuwich, gravura and-o kašt; andar o lil le Bernhard von Breydenbach (1486) Pergerinacio in Terram Sanctam; digitalizime katar e Ebraikani Universiteta andar Jerusalem thaj Židovikani Themutni thaj Universitaro Pustikelin/Libraria)

Roma, k-o sfunto dad, rodindoj leste arakhipen thaj ažitipen. Pe lengo mangipen, vov tradia lila k-o romanikano thagar thaj sare princurjende le imperiumoske jekhe rekomendaciasa kaj von te garantisaren o rakhipen/protekcia le phiripnaski thaj te ažutil kadale manušen, ke von sas dine avri andar lengi phuv vaš lengo kristianitiko patjaipen. Ama na ažutisarde len sare princura savenge xamosarda. Thaj kadja, von mule and-o čororipen, meklindoj e

papalno lila lenge manušenge thaj lenge xurdenge, save panda phiren and-o them, phenindoj penge Tikne Egiptianura. Natural, kadava nanaj čačes, anda kodo kaj lenge dada biandile and-o regiono Gypte, anavjardo Tzigania, savo si kam k-o paš le dromeski katar Kolonia opr-o Rhin k-o Egipto.”

III. 12

(katar Gilsenbach 1994, p. 114)

manuša save na-i andar lengo grupo: e roma phenen “gadžo” (“na-rom”), e domari “kažža”, e lomavren “kača”; and-i India e dom “kājwā”, e kanjari “kājārō”, e sasi “kajjā”, e nati “kājā”. Kadale alaves isi les – misalaqe and-i romani čhib – vi o xatjaripen “thanjardo” vaj “gavutno”/“farmero”, buti kaj sikavel ke von identifisaren pen dumultane vramatar sar na-thanjarde grupura.

E bare similariteta kadale ververe indikane vaj purane-indikane grupurenqe populaciengere p-e socialo thaj čhibikano nivelura kerde nesave rodjarnen te phene ke dikhen jekh khetani xaing/sursa vaš savorre vaj vaš e sa maj but andar kadala grupura. Ama, sa kadale similariteta, neve rodinata sikaven verver/diferime čhibja-sursa, thaj athar vi verver periode migraciake vaš e rom, dom thaj lom. Orsavo ovela

o čačutno argumento, isi jekh fakto ke kadala si grupura populaciengere andar o Maškarutno Oriento savenge socialo thaj etnikane darina/roots isi probabil ande jekh specifično kasta: “dom”. Jekh kasta na-j definime ni ande jekh lingvistikano, ni ande jekh etnikano senso; vi kana ande kadaja kasta e roma vaj aver etnikane grupura sikavde opreder sas khetanes varekana and-o vaxt (buti savi isi dosta posibilo), kadaja našti sikavel čačipnasa jekh khetani genetikaki vaj čhibutni-genetikani origina. [III.7]

ROMA AND-O PELOPONESE

Aven amenge but indikacie katar e italikane thaj germanikane phirutne/travelera save ačhavdile and-o foro Methoni andar Peloponeze and-o vaxt lenge phiripnas-

ko karing o Somnal Them Palestina. Methoni (Modon) sas k-i paš le dromeski maškar i Venecia thaj Jaffa, thaj sas jekh than šukar dikhlo le phirutnendar/travelerendar anda’ pesqo naturalo porto [III.11]

And-o berš 1381, o veneciano Leonardo di Niccolo Frescobaldi xramosarda/skriiskerda ke dikhla jekh numero “romnites” avri katar e zidura le foroske Methoni. Jekh šel berša palal kado, o Bernhard von Breydenbach, šerutno le katedralako andar Maiz, ko irinipen andar jekh phiripen k-i Palestina xramosarel ke sas 300 kherora trujal o foro, kaj živenas “egiptianura, kale thaj žungale”. Vov maj phenel ke e “saračinja” and-i Germania, save phenenas ke von aven andar o Egipto, de fakto avenas andar “Gypte”, pašal o Methoni, thaj ke von sas spionja thaj traditorja (“saračinja”

BEŠIPEN LE MAZARISESKO AND-O HADES

Ande jekh buti kerdi sar jekh fikcionalo lil and-o 21 august 1415, tha bičhaldo k-o Holobol andar i lumja telal, o Mazaris kerel deskripcia le kondiciengi andar i peninsula:

“Po Peloponese, sar orta tu žanes but šukar, o, miro amal, živel jekh kidipen bute naciengo; nanaj sado vaj trubtno te cirdes i granica maškaral lende, ama vi o kan dašti lokhes te šunel perdal lenge čhibja. Ake o maj importante: lakedaimonura, italianura, peloponezianura, slavura, Ilirianura, egipti-

anura thaj judeura (thaj maškar lende si nesave nacie xamime ratesa), andar e jefta šerutne (nacie).”

Pe baza le liparimatengi le Mazariseske kaj e “roma” sas jekh andar e šerutne peloponezikane nacie ande kodoja vrama thaj ke von vakerenas pengi čhib publik, ame šaj patjas ke von but and-i peninsula.

III. 13

sas jekh evroputno alav telal savo garavenas pes e turkura thaj e arabura). And-o 1491, jekh reporto katar o Dietrich von Schachten sikavel ke sas but kherora čorore avri katar e zidura le foroske Methoni, opre jekhe plajeste, o than le “zigeuner”-engo (“gypsies”) sar sas anavjarde kadala manuša and-i Germania; palal sar phenel o von Schachten, but andar lende sas sastrarja lače vastesa.

O phirutno Arnold von Harf vakerele ande p’e note, and-o 1947, pala’ e “sujginer” (“gypsyura”) andar Methoni. Pala’ sar phenel o Harf, kadala manuša phenen penge “tikne egiptianura”; ta vi kadja, von na aven katar o Egipeto, ama andar jekh regiono pašal “Gyppe”, anavjardo “Tzingania”, pretele 40 mile katar o Methoni. Sar phenel pes, von našle and-o 1440 katar e xoraxane armije. Ama e informacie save

dikhen e romen andar kodola vremura na aven numaj katar e spirtulalo-phirutne (pilgrimja). Isi vi aluzije and-e 13e šeliberšeske poemura andar o bizantikano folkloro save keren referencija, probabil, e romende. Jekh andar kadala poemura liparel e “egiptianuren” and-o Peloponese ande jekh kadja naturalo drom, ke šaj patjas ke kadala manuša sas but prinžarde and-o Bizantikano Imperiumo. [III. 12,13]

DIIPEN P-O AGOR / KONKLUZIA

Sadajekh de katar o angluno sikavipen le romengo and-i Evropa, o pučipen lenge originako thoda pes butivar. Vov ligarda ververe anglediipnatende. E moderno žande/sčientistura si and-o agremento. Ama o fakto ke ži and-amare divesende nanaj sastes šuže surse p’i anglal-evroputni istoria le romengi, inke putrel drom neve supoziciengi thaj ipotezen-

ge. E kuč fakte putrel baro than k-e predilekcie, rezonura thaj resa kodolenge save malaven pe’ kadale pučimatenca. Misaljaqe, e indikane čirlatune-dada le romengere sas maribnitika vaj sikljovne, braxmanja vaj paria and-i but maj recento istoria le žantripnaski; varekon šaj ginavel/čitisarel ke e “roma” xič na egzistisarde, ke von sas numaj jekh invencia le gažengi; phenda pes ke von inkluste andar i India and-o 12-to šeliberš,

thaj sa kadja phenda pes ke inkluste and-o 3-to. Nijekh andar kadala phenimata na-j “čačutne”; si maksimum maj but vaj maj cera konkluzivo. Thaj vi kaj i žantrikani/sčientifiko rekonstrukcija le anglal-evroputne istoriaki le romengi na andinja but zurale rezultura, voj vazdia žantrikane diskusie pe konklusiviteta le posibilo ipotezengi. E lingvistikane thaj kulturalo antropologian sas len o šerutno rolo ande kadava vazdipen.

BIBLIOGRAFIA

Fraser, Angus (1992) *The Gypsies*. Oxford / Cambridge: Blackwell | **Gilsenbach, Reimar (1994)** *Weltchronik der Zigeuner, Teil 1*. Frankfurt am Main: Peter Lang | **Hübschmannová, Milena (1972)** *What can Sociology suggest about the Origin of Roms*. In: *Archiv orientální 40/1*, pp. 51-64 | **Kenrick, Donald (2004)** *Gypsies: from the Ganges to the Thames*. Hatfield: University of Hertfordshire Press | **Kenrick, Donald / Taylor, Gillian (1998)** *Historical Dictionary of the Gypsies (Romanies)*. Lanham: The Scarecrow Press | **Matras, Yaron (2002)** *Romani. A Linguistic Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press